

jaar samenwerking ontsloeg Leopold hem onmiddellijk. Letterlijk en figuurlijk. Maar hij wijzigde wel iets aan zijn Congobeleid, of beter gezegd: hij verfijnde het. Daar had zijn vroegere ordonnans Albert Thys de hand in.

Tussen Thys en de vorst liep het scheef. De importheffing, het staatsmonopolie op rubber en ivoor, en de uitbesteding van de beste gronden aan Abir en de Anversoise botsten stuk voor stuk met de belangen van de groep-Thys en dochterbedrijven. Tussen de twee voormalige partners laiden de emoties nu hoog op. Het conflict werd nog versterkt door het sterke wantrouwen van de vorst tegenover zijn vroegere ordonnans. Leopold had al een tijdje in de gaten dat de groep-Thys heel wat potentiële staatsinkomsten in haar eigen beurs liet verdwijnen. Er waren onder meer verdenkingen dat een medewerker van Thys, de illustere ontdekkingsreiziger Cameron, niet te vertrouwen was op het gebied van kostbare mineralen. Cameron zou ervoor hebben gezorgd dat de vorst zijn rechtmatige deel van de winsten in Katanga niet kon terugverdienen. Hij was daar volgens de vorst in geslaagd door de boekhouding te vervalsen. Het zorgde allemaal voor conflictstof. Thys' weerspannigheid bleef niet zonder gevolgen. Leopold schakelde de Société Générale in, maakte haar bevoorrechte partner in Congo en beconcurrerde zo indirect de bedrijven van Thys. Dit belette Thys niet zijn macht in de kolonie uit te breiden, een bank op te richten, en in mijnbouw, handel en zeetransport actief te zijn.²⁴² Tussen de Vrijstaat en de groep-Thys ontspon zich een woordenstrijd. Thys sloeg terug. Hij startte een echte lobbycampagne om Belgische politici en journalisten ervan te overtuigen dat België dringend de Congostaat uit de handen van de koning moest nemen. Dat Leopold fors zou reageren, had Thys kunnen weten.

25

De lobbykoning

Op 28 augustus 1892 was baron Léon de Béthune aan het genieten van zijn vakantie. Samen met de familie leunde hij achterover in het kasteel Grimonster-Ferrières bij Hoei. Een rust die op opwindende wijze verstoord werd toen daar rond de middag een telegram werd bezorgd. Hij was afkomstig van het paleis. De koning nodigde hem uit in Oostende. Daar werd hij reeds de volgende dag verwacht om halfzeven 's avonds in de koninklijke villa. 'Mocht u vrij zijn, dan nodig ik u uit voor het diner. Als u dat past, kunt u blijven overnachten en 's ochtends de eerste trein huiswaarts nemen', had Leopolds ordonnansofficier, graaf Chastel Andelot, erbij geschreven. De Béthune had de smoor in omdat hij zijn welverdiende vrije tijd moest opofferen. Hij zag op tegen wat een lange reis beloofde te worden. Maar als de koning riep... De volgende avond, een uur vroeger dan gepland, nam de baron zijn intrek in wat hij aan zijn vrouw Anne beschreef als 'een charmante kamer met een mooi salon dat uitkijkt op zee'.²⁴³ De koning zelf was nog niet te zien. Maar om halfzeven stipt verwelkomde hij de Béthune en de staf aan tafel. Het diner duurde anderhalf uur, waarna de vorst de Béthune apart nam in zijn werkkruimte. De Aalstenaar lag goed in conservatieve en kerkelijke kringen, beschikte over de gave van het woord en voerde een goede pen. Die wilde Leopold inschakelen. In de zomer van 1892 woedde een hevige strijd achter de schermen over wie de exploitatie van de rijkdommen in de Vrijstaat mocht hebben. De koning? De Belgische staat? Of de privébedrijven van de Brederodestraat met

Albert Thys op kop? Want Thys wilde niets liever dan dat België de Vrijstaat zou overnemen. Dan hadden zij en andere privéondernemingen er de handen vrij. Er werd gelobbyd aan alle kanten, in het parlement en in de pers. Het invloedrijke opinieblad *Le Bien Public* had stelling genomen voor de privébedrijven in Congo – en dus tegen de koning. Die zou dat varkentje wel even wassen. Tussen acht en negen uur 's avonds kreeg de Béthune zijn instructies. 'Het is pas twee jaar geleden dat we de zaken tussen mij en de Belgische staat hebben geregeld. Voor tien jaar. Als men nu wil ingrijpen, is dat acht jaar te vroeg, nietwaar', zo stak Leopold van wal. 'Maar als België aandringt op annexatie, is het waarschijnlijk dat de Vrijstaat zich daarbij neerlegt.' Leopold had het natuurlijk over zichzelf. De Béthunes aandacht werd echter door iets anders getrokken, namelijk door de opzienbarende verklaring dat Leopold desnoods bereid was om zijn staat op te geven. 'Iedereen weet wat het ultieme doel is van de stichter van de [Congo]staat: de beschaving dienen en België op een dag in staat te stellen om grote overzeese provincies te hebben', ging Leopold verder. 'Ik denk dat de staat zich wil neerleggen bij een wens van de Kamers om zich onmiddellijk te laten opslorpen, maar uit wat ik verneem is het niet de wens ervan', sprak de koning over zichzelf. 'Volgens mij is het enige doel ervan om de twee jaar geleden gemaakte afspraken nauwgezet na te komen tot in 1900, in ruil voor de voordelen die ons land hem heeft geschonken, precies om zich op het afgesproken moment geschikt [tot overname] te tonen.' De Béthune raakte nu even verward in Leopolds woordenbrij. De Vrijstaat wilde zich wel laten opeten door België, maar eigenlijk ook weer niet. Want dat zou alleen maar een monopolie van privéfirma's in het leven roepen. Dat Leopold zelf ook een monopolie had, was een opmerking die de Béthune achterwege liet. Leopold trok van leer tegen het plan om de staat zijn gronden te doen afstaan aan de sociétés de la rue Bréderode. 'De staat zou dus de enige zijn die niet mag genieten van de opbrengst van zijn eigen gronden? Opbrengsten die het algemeen belang zouden kunnen dienen, de schatkist in evenwicht brengen, maar eigenlijk helemaal worden weggegeven aan

de eerste de beste die ze weten te bemachtigen?' Het waren woorden van verontwaardiging die de Béthune hoorde. 'De staat is de eigenaar van de boomgaard, maar als het aankomt op oogsten, ho maar, dan wordt hij onderworpen aan collectivisme.'²⁴⁴

De Béthune en de koning waren het eens in hun verwondering dat zoiets kon gebeuren in een land als België, waar toch iedereen beseftte dat het eigendomsrecht de basis is van elke sociale orde. De vrije beschikking over die eigendom was toch een van onze minst aangevochten rechten? Wat een enorme vergissing toch. Alsof de Akte van Berlijn alleen privémaatschappijen het recht gaf om het gebied uit te baten. Het was toch nooit de bedoeling om hier een commercieel monopolie te veroorzaken, was de retorische vraag van de vorst, die intussen al jarenlang de vrijhandel onmogelijk had gemaakt. Ook daar had de Béthune geen gedachten over. 'In mijn ogen heeft de staat het volste recht en zelfs de plicht om de opbrengsten van zijn domeinen tot de zijne te rekenen. Niets is toch vanzelfsprekender?' De Béthune moest notities maken. Die zouden hem toelaten om een antwoord te publiceren in de pers. Haast woord voor woord dicteerde Leopold hem wat te schrijven. 'De staat staat de normale handel op geen enkele manier in de weg, maar kan zich er niet bij neerleggen dat zijn grondgebied zomaar wordt ingepalmd.' De Béthune noteerde in zijn verslag dat de koning ook nogal schamper deed over Lambermont, zijn oude medestander en het hoofd van Buitenlandse Zaken. 'Weet u wat Lambermont op dit punt denkt?' De Béthune antwoordde dat Lambermont 'niet helemaal op dezelfde lijn zit als Zijne Majesteit'. 'Dat is juist,' sprak deze laatste, 'maar wat wilt u? Hij is versleten en bovendien is hij, spijtig dat ik het moet zeggen, een doctrinaire diplomaat. Een klein land als het onze krijgt alleen maar trappen tegen zijn achterwerk als het zich niet keihard opstelt.' De uitspraak over Lambermont was tekenend voor het toenemende isolement waarin Leopold zich bevond. De topdiplomaat was een van de mannen die sinds het ontstaan van de inner circle in de jaren zestig de koning had bijgestaan. Hij dreef nu langzaam weg van Leopold, net zoals Albert Thys dat had gedaan. Diens oordeel over zijn vroe-

gere baas was voorspelbaar hard. 'Hij claimt alle successen en wijt de mislukkingen aan anderen. Hij aanvaardt geen kritiek meer en eist onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan zijn bevelen. Zijn oordeel moet het oordeel van allen zijn, zijn logica moet die van zijn medewerkers zijn, zijn geweten moet het geweten van anderen zijn. Hij is het zo gewend om bij zijn medewerkers elke tegenstand of gevoeligheid te verbrijzelen, dat hij hun alles durft te vragen.'²⁴⁵ Maar ook met de meeste andere Congomedewerkers had Leopold heibel. De topfunctie, die van staatssecretaris van Binnenlandse Zaken van de Vrijstaat, leek wel een duiventil. Achtereenvolgens volgden Strauch, Thys, Janssen, Coquilhat en Van Eetvelde elkaar op. Ook Auguste Beernaert en manusje-van-alles Banning keerden hem min of meer de rug toe. Een nest dissidenten in zijn ogen. De belangrijkste van allen, steunpilaar Van Eetvelde, zou zelfs verschillende malen de handdoek in de ring gooien. Hij was het grondig oneens met onder meer de expansiepogingen richting Nijl. Heroïsche waanzin noemde hij het. Telkens kon de koning hem overtuigen om terug te keren. Tot hij in 1899 definitief ontslag nam. Maar blijkbaar vond de koning toch telkens weer frisse, jonge krachten zoals baron de Béthune er een was.

Na het intensieve overleg tussen koning en baron in Oostende ging deze laatste om halftien naar de kamer van graaf Van Assche, waar ze samen met baron Snoy et d'Oppuers – Leopolds rechterhand – nog een glas dronken. Het konden er ook meerdere zijn geweest. 'Ik moest even mijn zinnen verzetten', noteerde de Béthune. Dan toog hij aan het werk. Voorovergebogen aan de schrijftafel van zijn eigen kamer schreef hij van halfelf tot bijna twee uur 's nachts aan het artikel. Om zes uur 's ochtends begon hij er opnieuw aan. Hij had tot halfnegen de tijd, want dan wenste Leopold de tekst onder ogen te krijgen. Tot net voor het middaguur zouden ze samenzitten. 'Er staat niet één zin in het artikel die de koning me niet minstens driemaal heeft laten voorlezen', aldus de Béthune. 'Soms gingen we wel vijf of zes keer door een zin.' Leopold bracht correcties aan en dicteerde nieuwe paragrafen, tot de tekst hem tevreden kon stellen.

Een van Leopolds talrijke toevoegingen luidde: 'De staat respecteert volkomen de eigendommen van de inlanders en ik zou zelfs zeggen van hun recht op landbezit, want bij de inlanders is het eigendomsbegrip nogal vaag en wisselvallig. De staat respecteert de situatie van de inlanders zoals die was in 1885, toen de inbezitneming begonnen is.' Meermaals benadrukte hij de stelling dat de Vrijstaat zich alleen maar inliet met de handel 'als volkomen gerechtvaardigd verzet tegen de inbeslagname van zijn patrimonium, een invasie die – ongelooflijk maar waar – zelfs zijn toevlucht heeft genomen tot buitenlandse en vijandige hulp'. Over die laatste opmerking toonde Leopold zich bijzonder opgetogen. 'Dat zal indruk maken in Vlaanderen, dat goede Vlaanderen, zo royalistisch, zo vaderlandslievend, zo Belgisch, het is de ziel van België', zei hij.²⁴⁶ Net voor de middag besloot Leopold dat het werk af was. Het robuust geschreven artikel mocht wereldkundig gemaakt worden. Niet ondertekend door hemzelf uiteraard, maar door baron Léon de Béthune. 'Zijne Majesteit verwaardigde zich om zijn tevredenheid uit te drukken en toonde zich verrast dat ik mijn werk op tijd af had gekregen', schreef een in gelukzaligheid verkerende de Béthune die dag aan zijn echtgenote.²⁴⁷

De Béthunes artikel ging over de tongen. Het voedde de hetze tussen Leopold en Thys alleen maar meer. Zei men dan dat men elkaar wel zou weten te vinden? Kwam het tot een uitwisseling van dreigementen? Geenszins. Over en weer bestookten ze elkaar via tussenpersonen, dat wel. Maar persoonlijk werden ze nooit. Uiteindelijk was het zelfs Leopold die weer toenadering zocht. Zaken zijn zaken. Hij biechtte Thys zijn plannen op. 'Ik moet u waarschuwen, zei hij me. Ik zal maatregelen nemen die strijdig zijn met uw belangen. Ik moet dat doen omwille van het staatsbelang [van de EIC]. Het is daarvoor dat ik mijn hervormingen zal doorvoeren.'²⁴⁸ De vorst maakte echter duidelijk dat hij geen andere optie had. 'Ik moet handelen als een koning. Het is mijn taak. Als dat uw rechten schaadt, moet u zich verdedigen. U moet ook uw taak vervullen. Ik zal u niet verwonden, maak u niet ongerust. Ik wil leven, maar zal u daarom

niet vermoorden.' Om de groep-Thys in stand te houden stelde Leopold voor een compromis uit te werken. 'We komen altijd tot een overeenkomst. We moeten tot een overeenkomst komen. Ik doe dat uit affectie voor u en omdat het in ons gemeenschappelijk belang is.'²⁴⁹ Als twee complotteurs zouden de vorst en Albert Thys elkaar opnieuw vinden en samen een nieuw decreet uitwerken, dat van 30 oktober 1892. Congo-Vrijstaat werd verdeeld in drie economische zones. De eerste zou een 'Domaine Privé' worden. Het privédomain was staatsbezit (van de EIC) en betrof de valleien van de Uele en Aruwimi in het noordoosten en Mongala en Itimbiri in het noorden. In het privédomain zou alleen de Vrijstaat commerciële activiteiten mogen ontplooiën. Een tweede zone bestond uit concessiegebieden voor particuliere bedrijven zoals die van de groep-Thys. Dankzij het akkoord bemachtigde de groep-Thys een groot gebied in het zuiden van Congo dat voornamelijk de Kasai omvatte. Maar dan was er nog een derde zone: het Kroondomein. Het betrof een gebied van 25 miljoen hectare, een tiende van de hele staat. Dit territorium werd met één pennestreek volledig toegekend aan 'de Hertog van Saksen-Coburg-Gotha', Leopold II dus. Het is ook min of meer dit Kroondomein dat veel later zou toebehoren aan de Koninklijke Stichting, die nog steeds bestaat als openbare instelling. Er zou rubber, ivoor, goud en koper ontgonnen worden. Leopold had zichzelf dus een melkkoe geschonken.²⁵⁰ Maar hij hield haar goed uit het zicht. Officieel werd het Kroondomein geregeld via een EIC-decreet van 1896. Maar het was wederom ook een geheim decreet. Het zou bijgevolg nog vele jaren duren voordat de niet-ingewijden ervan op de hoogte raakten. Wat ooit bedoeld was als vrijhandelsgebied, werd nu iets heel anders. In de woorden van Thys: 'Er heerst vrijhandel. Maar er is niets te koop en er wordt niets verkocht.'

Nog liep het moeilijk. Zowel voor de concessiebedrijven als voor de Congo-Vrijstaat waren het barre jaren. In de periode 1892-1895 stapelden de tekorten in de staatsbegroting zich op. Maar noch de Anversoise, noch Abir, noch de zoneverdeling volstonden om de financiële

putten te dempen. Hoe moest de soeverein dat manco verstouwen? Er restte Leopold nog slechts één uitweg: opnieuw lenen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Bij de geldschietters had Leopolds geloofwaardigheid een knauw gekregen. Belgische spaarders hadden een slechte ervaring opgedaan met de loterijlening van 1887. Nogmaals een beroep doen op de Belgische staat – die in 1890 al 25 miljoen had opgehoest – zou het parlement nooit goedkeuren. Een derde optie was te lenen bij de banken. Maar ook dat leek een doodlopend straatje. De Congo-Vrijstaat had immers bij de staatslening van 1890 moeten beloven 'nooit meer een beroep te doen op leningen zonder de voorafgaande goedkeuring van de Belgische regering'. Niet in de wieg gelegd voor buigzaamheid, besloot Leopold het er toch maar op te wagen. Goed vertrouwd met de onderaardse gangen van de *haute finance* vond hij een luisterend oor bij Alexandre de Browne de Tiège. Die leidde de enige financiële groep die de koning nog gunstig gezind was. In november zagen ze elkaar verscheidene malen voor onderhandelingen. Op 25 november 1892 kwam de financier naar Laken voor een privé-lunch met de vorst. In een nazittertje met borrel onder sigarenrook gooiden ze het op een geheim akkoord. De groep-de Browne de Tiège zou de Vrijstaat drie jaar lang het nodige werkingskapitaal voorschieten. 5 miljoen in totaal. Dat was een fortuin. In ruil moest de Vrijstaat schatkistcertificaten met 6 procent rente geven, die ten laatste in juli 1895 dienden te worden uitgekeerd. De lening was zo ongedekt als maar kon. Maar de Browne de Tiège dekte zich op een andere manier in: als de Congo-Vrijstaat zijn verplichtingen niet kon nakomen, zou hij in ruil Congolees grondgebied verwerven. Niet minder dan 16 miljoen hectare in het Congobekken. Opnieuw speelde Leopold hier met vuur. Als er geen winst werd gemaakt, verloor hij niet minder dan de helft van zijn beschikbare gronden in Congo. Een monsterakkoord dat even spectaculair, als geheim en dubieus was. Hoelang kon de koning de status van zwendelaar nog ontlopen?